

Goran Nikšić

Andrijićev ciborij u korčulanskoj katedrali: istraživanje izvornog izgleda

goran.niksic.split@gmail.com

Izvorni znanstveni rad /
Original scientific paperPrimljen / Received:
13. 5. 2020.DOI:
<http://doi.org/10.17018/portal.2020.4>UDK:
73.04-032.5(497.5 Korčula)"14"
73 Andrijić, M.

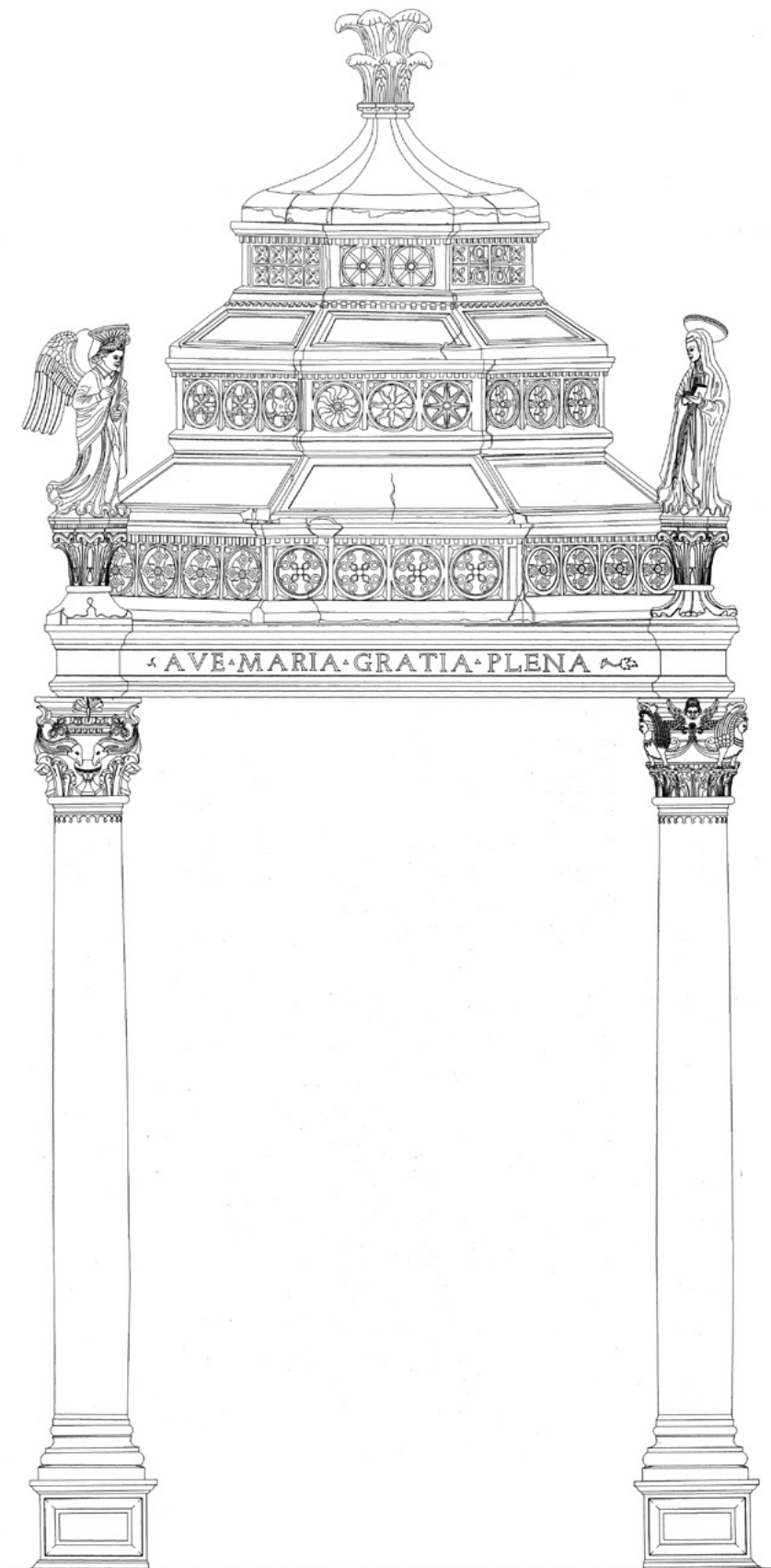
SAŽETAK: Kameni ciborij iznad glavnog oltara korčulanske katedrale je remek-djelo najvećega korčulanskog klesara i graditelja Marka Andrijića, s proporcijama zlatnog reza i elementima pravog renesansnog stila. Potkraj 18. stoljeća četvrti, završni kat krova ciborija je uklonjen, a neki dijelovi su nestali. Donji dio ciborija je besprijekorno isklesan, dok je osmerostrani krov izrađen znatno lošije, s brojnim nedovršenostima, pogreškama, preklesavanjima i skraćivanjima. Na temelju detaljne analize tragova klesarskog alata i promjena geometrije kamenih elemenata, te studije izvornog ugovora o gradnji, donesen je zaključak da je donji dio ciborija izradio Marko Andrijić sa svojom radionicom, a gornji dio klesari koji nisu razumjeli njegov nacrt, odnosno konvenciju prikazivanja projekcije kosih površina u skraćanju. Srećom, iako je radi ispravka klesarske pogreške gornji dio ciborija malo sužen i snižen, ukupna proporcija nije se zbog toga bitno promijenila, pa je nakon restauracije izvornog stanja to najbolje djelo korčulanske renesanse ponovo zasjalo izvornim sjajem.

KLJUČNE RIJEČI: ciborij, korčulanska katedrala, Marko Andrijić, ugovor, ikonografski sadržaj, izvorni izgled

U sklopu obnove ciborija iznad glavnog oltara korčulanske katedrale sv. Marka koju je Hrvatski restauratorski zavod provodio od 2014. do 2019. godine, obavljena je detaljna arhitektonska analiza i vrednovanje toga vrhunskog spomenika rane renesanse. Isto tako, radi interpretacije izvornog izgleda i kasnijih intervencija, bila je nužna analiza ugovora o gradnji i na temelju toga rekonstrukcija složenoga tijeka gradnje i problema koji su se pojavili.

Najistaknutiji član brojne klesarske obitelji i zacijelo najveći korčulanski klesar i graditelj, Marko Andrijić, formirao se u radionici svojega oca, glasovitoga klesara

Andrije Markovića, ali i radeći na brojnim narudžbama diljem Dalmacije sve do Italije.¹ Osobito se istaknuo radovima u Dubrovniku, gdje je pod paskom glavnoga inženjera Republike, svojega strica ili rođaka Paskoja Miličevića, stekao znanje o gradnji tada najsuvremenijih fortifikacija, što je primijenio u svojem projektu modernizacije korčulanskih utvrda koje su u nekoliko desetljeća doživjele transformaciju od tradicionalnih srednjovjekovnih zidina s kvadratnim kulama do najsuvremenijega sklopa okruglih kula i bastiona s predzidom, spremnih da se odupru napadima vatrenim oružjem, što je spasilo grad u opsadi Uluz-Alija 1571. godine.² Andrijićeve zidine

1. Korčula, katedrala sv. Marka, ciborij iznad glavnog oltara, Marko Andrijić 1486. – 1492. Arhitektonska snimka postojećeg stanja (crtež Vektra d.o.o., 2016.)
Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium above the main altar, Marko Andrijić 1486–1492. Architectural survey of the existing condition (Vektra d.o.o., 2016)

2. Korčula, katedrala sv. Marka, ciborij iznad glavnog oltara, kapitel sa sirenama, Marko Andrijić 1486. – 1492. (snimio G. Nikšić, 2019.)
Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium above the main altar, capital with sirens, Marko Andrijić 1486–1492 (G. Nikšić, 2019)

dale su Korčuli sasvim nov izgled, a panoramu grada upotpunio je završetak zvonika katedrale koji je Marko izveo na do tada neviđen način, kombinirajući osmerokutnu ložu s kupolom i lanternom te šetnicom okruženom balustradom koja je služila kao promatračnica.³ Osim zvonika, Andrijić je transformirao cijelu katedralu: nad bočnim brodovima postavio je svodove i iznad njih galerije, povisio glavni brod i pročelje, čiji je gornji dio ukrasio prebogatim klesarijama. Dodao je sakristiju, ciborij nad glavnim oltarom, most preko ulice prema biskupskom dvoru te je podigao grobnicu biskupu Malumbri.⁴ Svojim radovima na gradskim zidinama i katedrali zadivio je Korčulane i mletačku vlast koja ga 1484. godine imenuje protomajstorom svih javnih gradnji. Taj je položaj zadržao do kraja života.

Nedugo nakon imenovanja protomajstorom, 1486. godine Andrijić ugovara gradnju velebnog ciborija iznad glavnog oltara katedrale sv. Marka prema vlastitom projektu.⁵ To vrhunsko ostvarenje gotičko-renesansnog stila nadilazi lokalno značenje zbog izvanrednih proporcija i sjajno izvedenih detalja (sl. 1).

Izbor tradicionalnog arhitektonskog tipa ciborija možda se može ponajprije pripisati naručiteljima gradnje – predstavnicima kaptola, odnosno sâmom biskupu Malumbri. Oni su mogli zahtijevati da se korčulanski ciborij izradi po uzoru na neki od prethodnih primjera iz serije koja se obično označava kao istočnojadranska inačica tradicionalnog južnotalijanskog tipa ciborija.⁶ Oblikovno su mu trogirski i kotorski ciboriji bili najbliži. Cvito Fisković ističe da se Andrijić radije okrenuo tim starijim primjerima, umjesto vremenski bližim kasnogotičkim kićenim ciborijima iz splitske katedrale, koji nisu odgovarali

njegovu renesansnom senzibilitetu.⁷ Čini se ipak vjerojatnijim da je Andrijić izabrao stariji oblik ciborija iz drugih razloga, jer znamo da su se on i njegova radionica itekako znali upustiti u bogatu arhitektonsku dekoraciju koja je bliža srednjovjekovnoj nego renesansnoj estetici. Vrlo je važno upozoriti na „kariku koja nedostaje“, odnosno na staru dubrovačku katedralu. Joško Belamarić je argumentirano predložio da izravni uzor za korčulanski ciborij, pa i za onaj kotorski, treba tražiti u nestalom ciboriju metropolitanske crkve.⁸ Od toga ciborija nisu pronađeni materijalni ostaci, za razliku od fragmenata mramorne propovjedaonice, s kojom je vjerojatno bio podignut u paru.⁹ S obzirom na to da o dubrovačkom ciboriju imamo samo vrlo štute podatke, od Filipa de Diversisa iz 1440. i apostolskog vizitatora Ivana Franje Sormana iz 1573. godine (da je bio od zelenog mramora, s krovom izdignutim na četiri urešena stupa),¹⁰ teško je raspravljati u kojoj se mjeri korčulanski na njega ugledao. Zbog toga ne možemo ni osporavati tvrdnju da je Andrijić pri postavljanju kipova Marije i Gabrijela kao uzor imao Mavrove kipove na trogirskom ciboriju,¹¹ ali možemo ostaviti mogućnost da je i dubrovački ciborij imao slično rješenje. Moguće je da je postavljanje kipova Navještenja bio zahtjev naručitelja. Kako se kipovi ne spominju u inače dosta detaljnom ugovoru, postoji mogućnost da su oni naručeni posebno, nakon što je posao na ciboriju već bio odmaknuo.

Pitanje je koliko su naručitelji gradnje mogli utjecati na projektni zadatak, ali se može pretpostaviti da je Andrijić imao glavnu riječ u određivanju oblika i stilskog izričaja gradnje. On je, naime, na zvoniku pokazao svu svoju originalnost pa nije bilo sumnje da će i na ciboriju ostvariti djelo koje će biti na ponos crkvi i gradu. To se vidi i iz ugovorene cijene – 115 dukata, što je gotovo dvostruko više u odnosu na cijenu koju je postigao za zvonik.¹²

Formalno se vezujući uz tradicionalni tip, Andrijić je načinio vrlo originalan spoj osmerostrane četverokatne nebnice s gotičkim ukrasom i donjega dijela, koji je izveden u potpuno zreloom renesansnom stilu. Tu se prvi put u našoj umjetnosti javlja klasični stup s entazisom (za razliku od srednjovjekovnih cilindričnih stupova glavnog broda katedrale koje je postavio Markov otac Andrija Marković).¹³ Da je potpuno ovladao novim, renesansnim stilom, Andrijić je pokazao besprijekorno izvedenim profilacijama atičkih baza te kapitelima, od kojih su stražnji korintski, a prednji kompozitni s motivima dupina i sirena. Između stupova na bočnim stranama bile su postavljene kamene ograde-balustrade.

Ikonografski sadržaj ciborija je jasan. S desnog prednjeg kapitela sirene kao simbol iskušenja opominju vjernika da je grešan i da se treba uteći molitvi Djevici i Bogu radi svojega spasenja.¹⁴ Sirene su prikazane kao žene-ptice-ribe (sl. 2). Iskušenje putenosti naznačeno je sitnim grudima, a neutralizirano listom koji pokriva trbuh.¹⁵ Prijeteći i

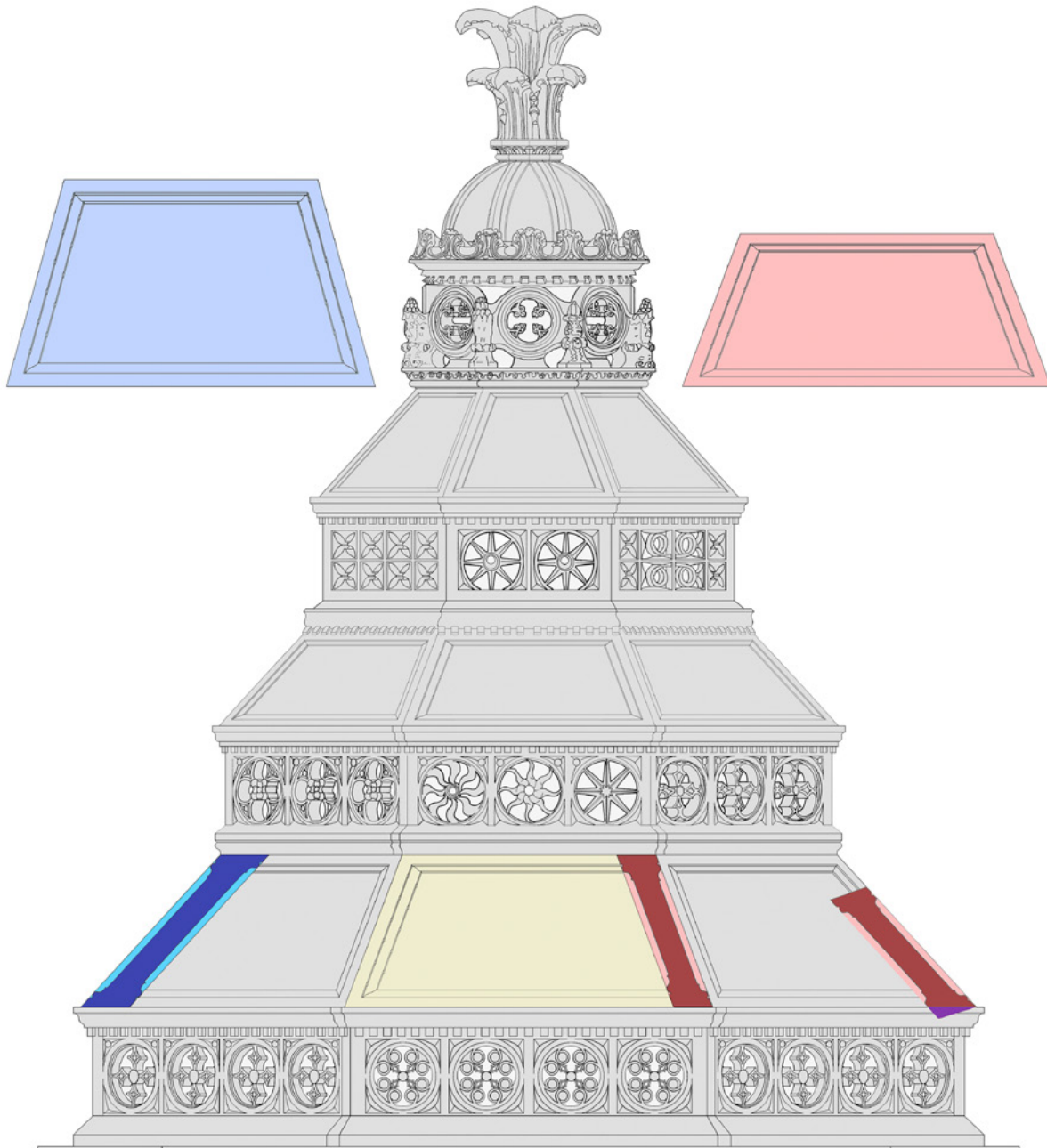
3. Korčula, katedrala sv. Marka, ciborij iznad glavnog oltara, gornji dio sa skulpturama Navještenja, Marko Andrijić 1486. – 1492. (snimio G. Nikšić, 2008.)

Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium above the main altar, upper part with sculptures of the Annunciation, Marko Andrijić 1486–1492 (G. Nikšić, 2008)

4. Korčula, katedrala sv. Marka, ciborij iznad glavnog oltara, kapitel s dupinima, Marko Andrijić 1486. – 1492. (snimio G. Nikšić, 2019.)
Korčula, Cathedral of St. Mark, ciborium above the main altar, capital with dolphins, Marko Andrijić 1486–1492 (G. Nikšić, 2019)

zloćudni karakter tih čudovišta, na istaknutom mjestu u blizini oltara, neutraliziran je na nekoliko načina: sirene na istočnoj strani kapitela oko vrata imaju privjesak s križem, a one na zapadnoj strani amulet sa smaragdnom ili nekim drugim dragim kamenom koji ima sličnu apotropejsku ulogu.¹⁶ Krilate andeoske glavice na tri strane kapitela¹⁷ i cvijet koji nalikuje na sljez na četvrtoj strani imaju isti karakter zaštite od zla.¹⁸ Marija je posrednica koju vjernici zazivaju andeoskim pozdravom AVE MARIA GRATIA PLENA koji je u klasičnoj kapitali uklesan na prednjem arhitravu, na kojem su postavljeni likovi Blagovijesti (sl. 3). Zajedno s korčulanskim vjericima taj pozdrav izgovara i kameni arkandeo koji je Andrijić prikazao otvorenih usta i lagano povijene odječe kojom naznačuje da je upravo sletio. Ispruženom desnicom ističe taj pozdrav,¹⁹ a u ljevici drži glasnički štap koji se na vrhu pretvara u cvijet ljiljana, uobičajeni simbol koji redovito prati scene Navještenja.²⁰ Cvijet ljiljana je čest Marijin atribut, jer predstavlja čistoću, nevinost i djevičanstvo. Osim toga, ljiljan je i simbol Krista i njegova stradanja, pa

5. Nacrt gornjeg dijela ciborija kako ga je projektirao Marko Andrijić. Plavim je označena projektirana dimenzija krovnih ploča prvog kata, a crvenim onako kako su ih isklesali zamjenski klesari (crtež G. Nikšić, 2019.)

Draft of the upper part of the ciborium designed by Marko Andrijić. The projected dimension of the roof slabs of the 1st tier is marked in blue, and in red, as they were carved by substitute stonemasons (G. Nikšić, 2019)

tako navještenje Rođenja prefigurira i navještenje Muke. Prema legendi je Eva (koja je prikazana na portalu katedrale kao grešnica) zaplakala nakon izгона iz raja, a iz njezinih suza izniknuo je ljljan, koji je bio žut dok ga nije ubrala Djevica, a onda je pobijelio. Time se simbolizira uloga Marije kao nove Eve koja vraća svijetu nevinost koju je izgubila prva žena.²¹ U trenutku kad čuje Gabrielov pozdrav, Marija je zatečena – desnu ruku je položila na prsa,²² dok lijevom pridržava knjigu koja je simbol njezine mudrosti.²³ Tenzija radnje u kojoj istovremeno sudjeluju

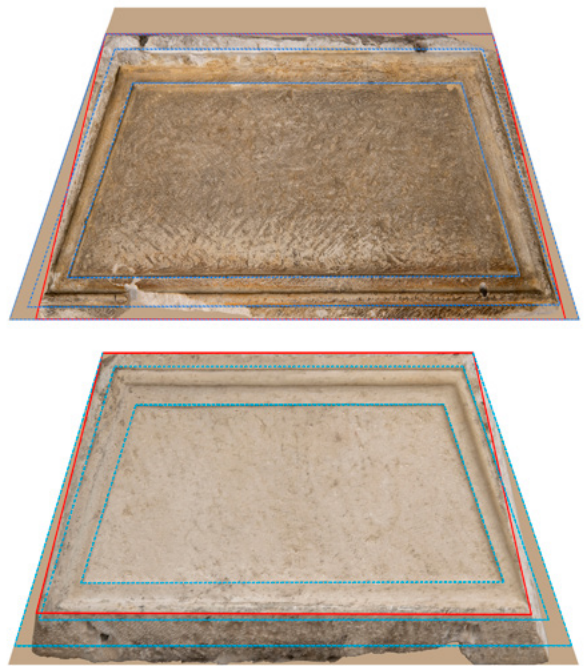
oba protagonista istaknuta je njihovom razdvojenošću kojom uokviruju misterij euharistije koji se događa na oltaru; izvorno je ta tenzija bila pojačana međusobnom frontalnom okrenutošću likova. U današnjem položaju skulpture su malo zarotirane pa se kutovi osmerokutnih baza skulptura Gabrijela i Marije i osmerokutnih kapitela na kojima stoje ne poklapaju. To je vjerojatno učinjeno tijekom preinake ciborija potkraj 18. stoljeća, da se pojača njihova interakcija s vjernicima, na štetu njihove izvorne izravne povezanosti koja je isticala dramatiku događaja.

Glavni oltar je do 16. stoljeća bio posvećen Bogorodici, pa je na njemu stajao poliptih Blaža Jurjeva Trogirana na kojemu središnje mjesto zauzima Marija s Djetetom.²⁴ Njezinim posredovanjem kod Krista, na žrtveniku se događa čudo iskupljenja u misteriju euharistije. Taj je čin simbolično predstavljen na lijevom prednjem kapitelu gdje dupini, koji označavaju Krista Spasitelja, piju iz kaleža (sl. 4). Dupin je simbol mudrosti i opreza, ali i uskrsnuća i spasenja. Često se prikazuje s Posejdonovim trozubom ili sa sidrom. On prenosi duše pokojnika preko vodâ na drugi svijet.²⁵ Kao psihopomp koji pokazuje dušama put u sigurnost, označava Crkvu koja vodi duše u raj. Može simbolizirati i Krista, pa prema tome spas i iskupljenje od grijeha. Kao alegorija spasenja vuče podrijetlo iz antičkih legendi, u kojima je prikazan kao čovjekov prijatelj.²⁶ Iz antike potječe i njegova simbolika ljubavi: u vezi s legendom o rođenju Venere iz morske pjene (pa je često u njezinoj pratnji), a i Amor se prikazuje kako jaše dupina.²⁷ Dupin se smatra najbržom ribom.²⁸ Njegova brzina i okretnost simboliziraju žudnju kršćana za spoznajom Krista, pri čemu ga se često prikazuje u paru koji je usmjeren prema Kristovu monogramu ili nekom drugom simbolu Krista. U korčulanskom primjeru središnji motiv istovremeno simbolizira kalež s vinom Posljednje večere i euharistije, ali i Sveti gral u koji je Josip iz Arimateje prikupio krv Raspetoga.²⁹

Dva simbolički potpuno oprečna motiva postavljena su na istaknuto mjesto nad glavnim oltarom, čime je istaknuta ideja borbe sila Dobra i Zla. U humanističkom duhu ta se opreka može proširiti na pobjedu kršćanstva nad poganstvom. Zanimljivo je napomenuti da se pozivanje na antiku, odnosno primjena klasičnog arhitektonskog rječnika mogla činiti kao odbacivanje kršćanske poruke. Brojni su primjeri „opravdavanja“ primjene klasičnog oblikovnog rječnika unošenjem kršćanskih referencija – natpisa s posvetom Bogu, postavljanjem monograma IHS, anđeoskih i kerubinskih likova.³⁰ U tom se smislu izbor primarno gotičkih, tradicionalnih ukrasnih elemenata u gornjem dijelu ciborija može objasniti potrebom da se opravda, odnosno „neutralizira“ korištenje, pogotovo u crkvenom kontekstu, antičkih, dakle primarno poganskih motiva. Pri tome zadržavanje gotičkih oblikovnih elemenata ima pozitivne kršćanske konotacije.

Prema preciznosti i ljepoti izvedbe korčulanski kapiteli nadmašuju sve slične dalmatinske primjere i sigurno ih je isklesala ruka samoga majstora Marka. Motiv sučeljenih dupina koji piju iz kaleža, kao ni većinu drugih dekorativnih elemenata iz svojega klesarskoga repertoara, Andrijići nisu izmislili, ali su ga usvojili i učinili jednim od prepoznatljivih „potpisa“ radionice, kao i kapitel sa sirenama, čija je najbolja verzija također ona iz korčulanske katedrale.

Nasuprot izvanredno klesanim donjim dijelovima ciborija, u gornjem je dijelu kvaliteta klesanja znatno lošija. Osim toga, velik dio dekoracije, osobito na slabije vidljivim

6. Krovna ploča prvog kata, pogled izvana (gore) i iznutra (dolje). Plavim su označene prvotno isklesane dimenzije i profilacija, a crvenim preklesane dimenzije (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska 2019.; crtež G. Nikšić, 2019.)
Roof panel of the 1st tier, view from the outside (above) and inside (below). The original carved dimensions and mouldings are marked in blue, and the re-carved dimensions in red (HRZ Photo Archive; J. Kliska 2019; G. Nikšić, 2019)

mjestima, djelomično je ili potpuno nedovršeno. Nakon čišćenja, osobito nakon demontaže gornjeg dijela ciborija, postale su vidljive ne samo nesavršenosti u klesanju nego i preklesavanja i skraćivanja brojnih kamenih elemenata. Tragovi pronađeni na gornjoj plohi arhitravâ (urezane linije i uklesane rupe za fiksiranje metalnih trnova) upućuju na zaključak da je prvotno planirano da krov bude sa svih strana za oko 9 cm širi nego što je izvedeno.

Prvi zaključak je bio da je cijeli gornji dio ciborija bio demontiran, preinačen i ponovo montiran tijekom radova potkraj 18. stoljeća, kad je uklonjen završni kat i zamijenjen nezgrapnim, zakrivljenim kamenim elementima koji su pripadali starijem crkvenom namještaju i preklešani su da bi se prilagodili novoj svrsi.³¹ Osam krovni ploča trećega kata je nestalo, a bogato ukrašen četvrti kat pronašao je konzervator Joško Belamarić sredinom osamdesetih godina prošloga stoljeća u lapidariju opatske zbirke, okrenut naopako i preinačen u škropionicu.³² Taj je pronalazak omogućio da se idealno rekonstruira izvorno stanje tako da se dovrši prirodni slijed od četiri otvora na stranici prvoga kata krova ciborija do jednog otvora na stranici četvrtoga kata. Završni kat krova ciborija je u donjem dijelu osmerokutan, a na vrhu kružan, tako da je jedini mogući završetak kupolica koja nosi akroterij. Andrijić je tako na ciboriju ponovio težak zadatak koji si je postavio

Tablica 1

Dinamika isplate s pretpostavljenom raspodjelom u odnosu na završene faze posla (G. Nikšić, 2020.)

Dynamics of payment with assumed distribution in relation to the phases of work performed (G. Nikšić, 2020)

datum isplate	tko je isplatio	isplaćeno soldi	% od ukupno ugovorenog		% od ukupno isplaćenog		izvršen posao
			pojedinačno	kumulativno	pojedinačno	kumulativno	
22. 8. 1486.	predujam	594,5	4,17	4,17	3,92	3,92	stupovi bez kapitela (3/5 ugovorene cijene)
do 22. 6. 1490.	(pok.) Jakov Marinov prokurator	7910,5	55,47	59,64	52,18	56,10	
	Grgur Gabrielis prokurator	1240	8,70	68,34	8,18	64,28	
	Rafael Gabrielis prokurator	20	0,14	68,48	0,13	64,41	kapiteli (86 svaki)
	Antun Katičić (očeva oporuka)	64	0,45	68,93	0,42	64,83	
	(pok.) Stjepan Paparčić	260	1,82	70,75	1,71	66,54	
22. 8. 1490.	Petar Petrović prokurator	620	4,35	75,10	4,09	70,63	2 arhitrava (310 svaki)
5. 9. 1490.	Petar Petrović prokurator	692	4,85	79,95	4,56	75,19	2 arhitrava (346 svaki)
17. 9. 1490.	Petar Petrović prokurator	620	4,35	84,30	4,09	79,28	skulptura Gabrijel
19. 12. 1490.	Petar Petrović prokurator	620	4,35	88,65	4,09	83,37	skulptura Marija
23. 1. 1491.	Petar Petrović prokurator	372	2,61	91,26	2,45	85,82	1. tambur
29. 2. 1491.	Petar Petrović prokurator	372	2,61	93,87	2,45	88,27	1. krov
1. 3. 1491.	Petar Petrović prokurator	120	0,84	94,71	0,79	89,06	2. tambur + 2. krov
27. 3. 1491.	Petar Petrović prokurator	434	3,04	97,75	2,86	91,92	
13. 4. 1491.	Petar Petrović prokurator	310	2,17	99,92	2,04	93,96	3. tambur + 3. krov
4. 11. 1491.	Petar Petrović prokurator	372	2,61	102,53	2,45	96,41	4. tambur
5. 5. 1492.	Nikola Petrović prokurator	540	3,79	106,32	3,56	100,00	kupola + akroterij + zaostaci
UKUPNO:		15161	106,32 %		100,00 %		

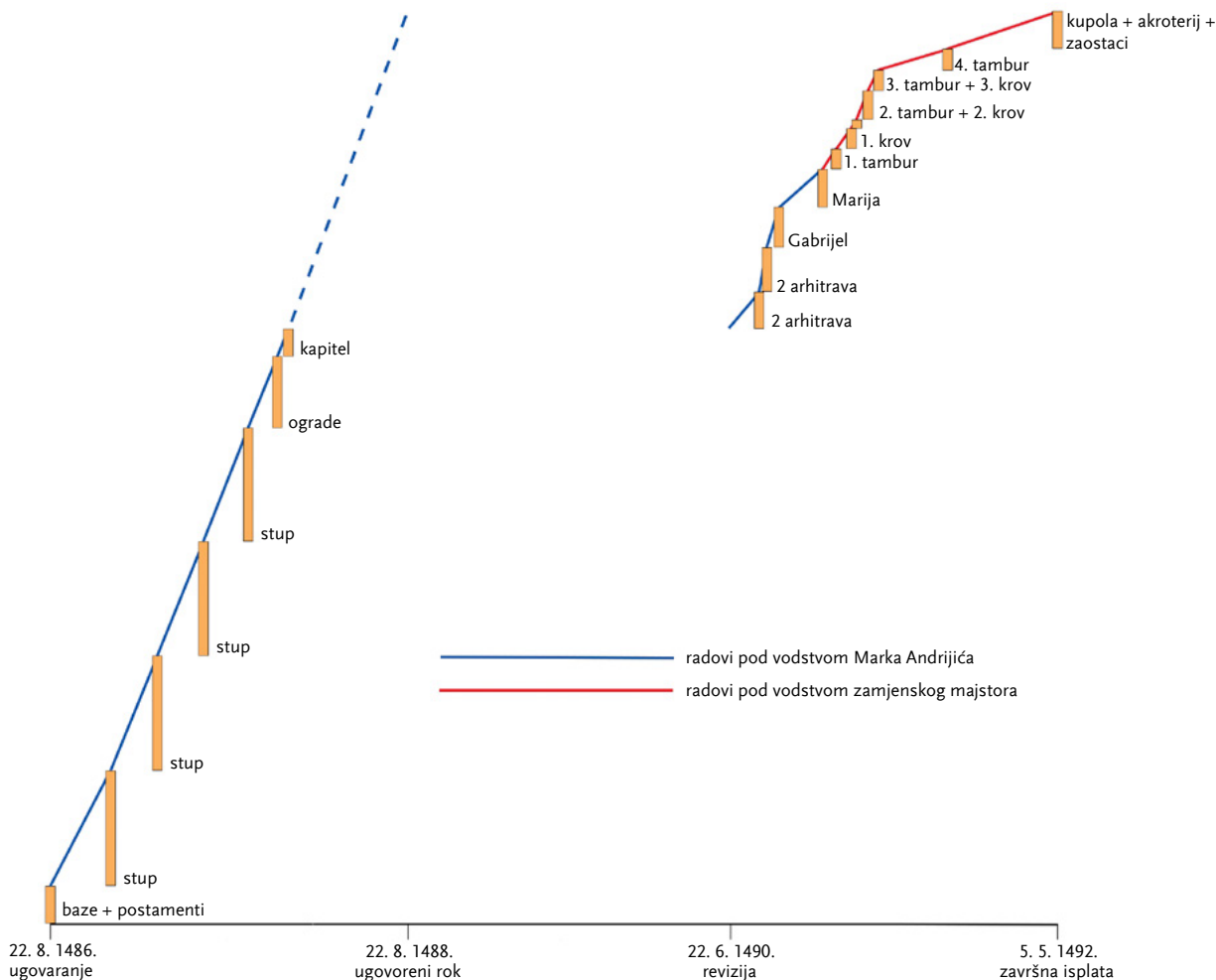
i na nešto ranijem završetku zvonika katedrale: prelazak od kvadratnog preko osmerokutnog u kružni tlocrt. Na zvoniku je ograda u funkciji „omekšavanja“ sudara dvaju geometrijskih oblika, a na ciboriju tu ulogu imaju skulpture Navještenja postavljene na prednjim uglovima, iznad stupova. Transformacija osmerokutnog tlocrta piramidalnog krova trećeg kata u kružnu bazu kupolice izvedena je potpuno neprimjetno unutar završnog ažuriranoga kata. On, za razliku od donjih ažuriranih katova, nema vertikalne elemente između kružnih tranzena koje se na taj način jednako dobro prilagođavaju i donjem osmerokutnom i gornjem kružnom tlocrtu istog kamenog elementa. Na uglovima osmerokutne baze završnoga kata postavljene su fjalice koje premašuju polovicu njegove visine, dok je oko završnoga kružnog vijenca postavljeno šesnaest

listića, od kojih je pola u osi kružnih tranzena, a pola iznad zamišljenih vertikala na uglovima donjeg osmerokuta. Budući da su svi listići jednaki, istaknut je kontinuitet kružnog vijenca više nego osmerostrana podjela tlocrta. Premda kupolica ciborija nije sačuvana, morala je bila raščlanjena plitkim reljefno istaknutim rebrima, poput onih na bridovima piramidalnih krovova. Naime, da je kupolica bila glatka, bez rebara, bilo bi logično da završni lisnati akroterij ima okruglu bazu. Njegova je baza, međutim, osmerokutna, iako iz nje ne izlazi osam, nego deset akantusovih listova postavljenih u dva reda, čime je pojačana složenost igre geometrijskih likova i brojeva.

Simbolika tih likova i brojeva vrlo je zahtjevna, kao i njegova arhitektonska kompozicija i proporcijski sustav. Duhovni preporod, koji se događa na oltaru u susretu

Tablica 2

Dijagram radova s datumima (apscisa) i visinama (ordinata) isplata. Za razdoblje prije prekida posla rekonstruirane su isplate pod pretpostavkom da su radovi tekli prema ugovorenom ritmu (G. Nikšić, 2020.)
Diagram of work with payment dates (X axis) and amounts (Y axis). For the period before the work was stopped, payments have been reconstructed under the assumption that the work proceeded in accordance with the agreed rhythm (G. Nikšić, 2020)

ljudskog i božanskog svijeta u službi Božjoj, simboliziran je osmerokutom.³³ Osim geometrijske, u ciboriju nalazimo i simboliku broja osam koji označava sjedinjenje čovjeka (5) sa Stvoriteljem (3), što se najpotpunije ostvarilo u Kristu i, posljedično, u vjernicima. Osam označava broj blaženstava i uskrsnuće jer je Krist ustao iz groba osmog dana nakon svečanog ulaska u Jeruzalem.³⁴ Zbog toga često krstionice, u kojima se događa simbolično uskrsnuće čovjeka, imaju osmerokutni oblik.³⁵ Kad zbrojimo katove krova ciborija, odnosno brojeve ukrasnih rozeta na svakoj od stranica, dobijemo: $4 + 3 + 2 + 1 = 10$. Dekada je simbol cjeline svijeta, i to složenoga jedinstva: 1 je prvotni uzrok, 10 je ukupni rezultat, odraz Uzroka.³⁶ Deset je prema Augustinu savršen broj jer sadrži sedam, koji označava sve što je stvoreno i trojstvo Stvoritelja.³⁷

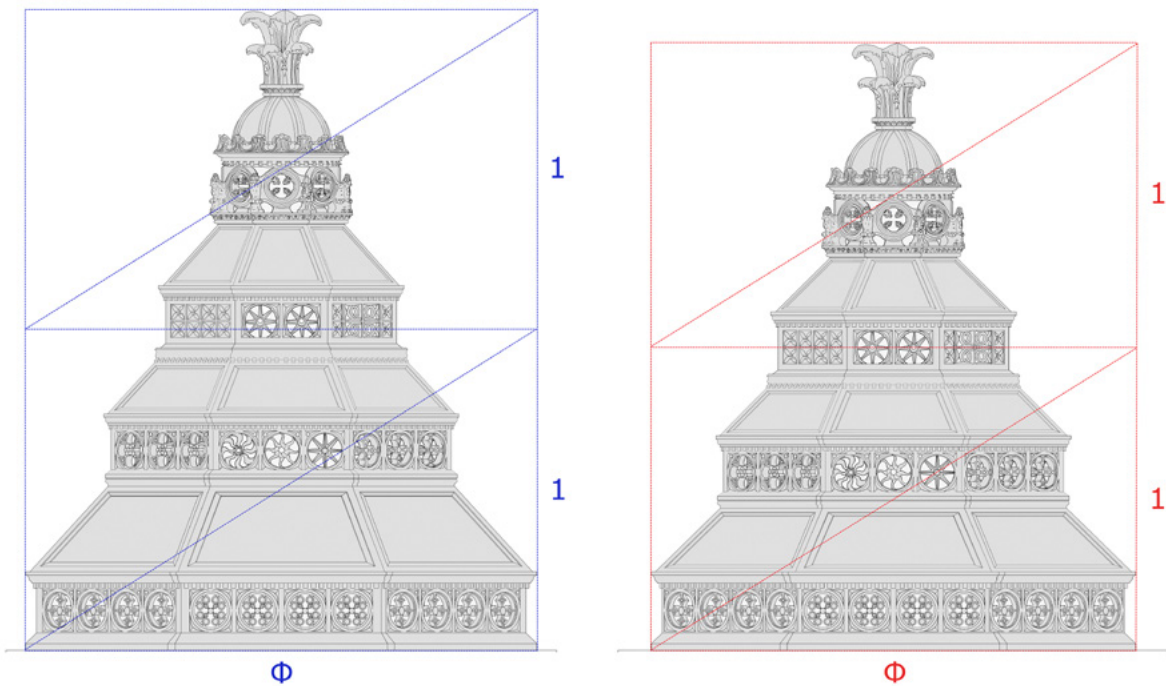
Nakon pažljivog pregleda svih tragova spajanja, obrade kamena i preklesavanja, nametnuo se zaključak da su preklesavanja i skraćivanja, osobito izražena na prvom katu (jednako na vertikalnim prošupljenim stranicama kao i na

kosim pločama krova obrubljenim plitkom profilacijom), izvedena još tijekom radova u 15. stoljeću.

Kako je moguće da je donji dio ciborija isklesan besprijekorno, dok je u gornjem dijelu došlo do tako velike pogreške, a klesanje je na znatno nižoj razini?

Samom analizom kamenih elemenata nismo mogli dati odgovor na to pitanje, pa smo se okrenuli studiji ugovora o izradi ciborija koji se čuva u Državnom arhivu u Zadru.³⁸ Taj je ugovor publicirao Cvito Fisković u svojoj temeljnoj studiji o korčulanskoj katedrali još 1939. godine, ali s nekim kraćenjima, tako da su bili izostavljeni neki važni detalji ugovora, a od niza zabilježenih isplata navedena samo jedna.³⁹ Zbog izuzetne važnosti toga dokumenta za razumijevanje problema vezanih uz izradu ciborija, što je bio temelj konzervatorske odluke o načinu njegove obnove, u dodatku donosimo potpuni prijepis i naš prijevod.⁴⁰

Dokument vrlo detaljno donosi uvjete ugovora. Majstor Marko Andrijić 22. kolovoza 1486. godine obvezuje se da će od vrničnog kamena isklesati ciborij točno prema nacrtu

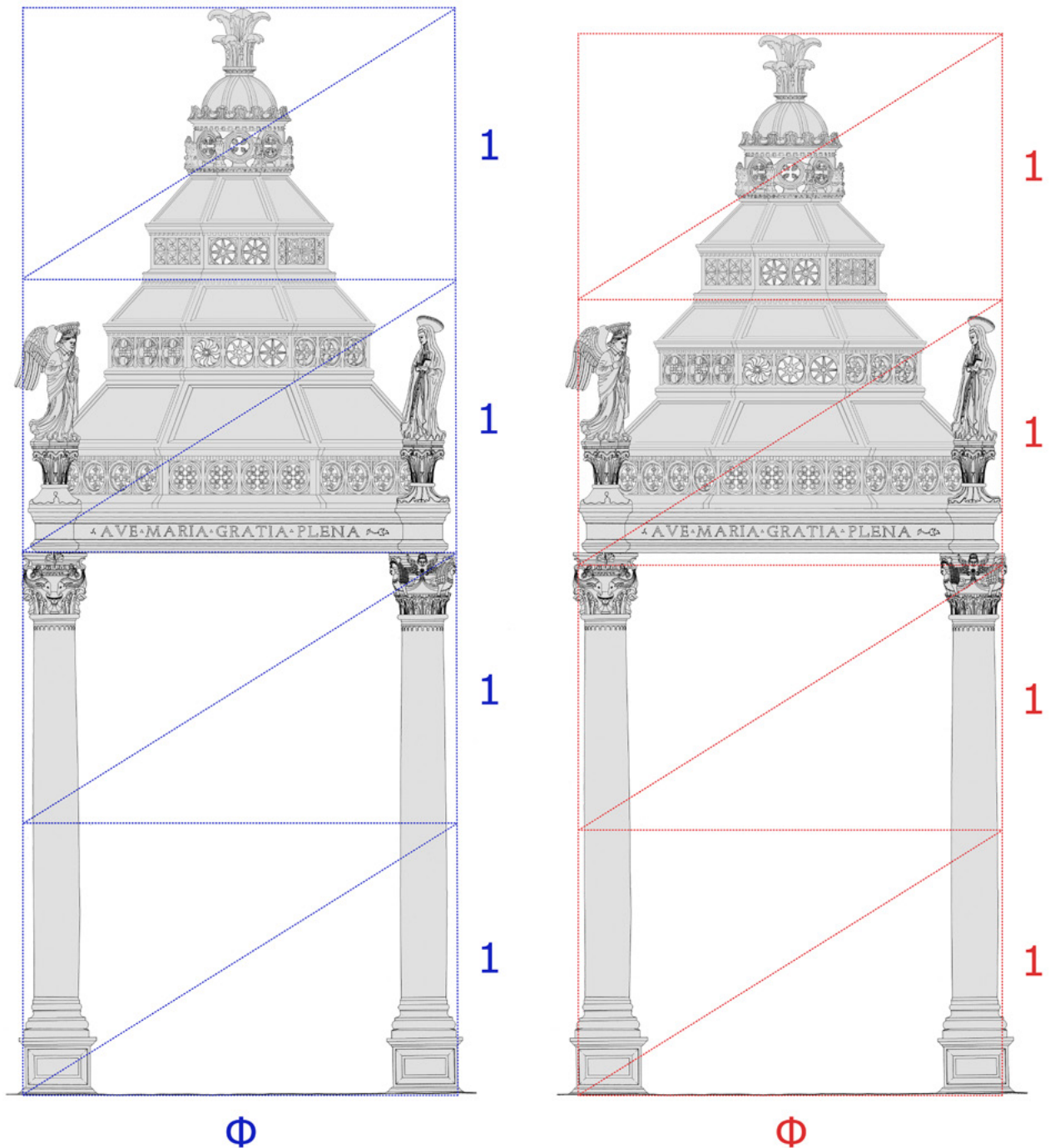
7. Usporedba proporcija u sustavu zlatnog reza gornjeg dijela ciborija prema Andrijićevu projektu (plavo) i izvedenog stanja (crveno) (crtež G. Nikšić, 2019.)

Comparison of the proportions of the upper part of the ciborium according to Andrijić's project (blue) and the finished object (red) using the golden ratio (G. Nikšić, 2019)

koji je ponudio, u roku od dvije godine, za cijenu od 115 dukata.⁴¹ Ako ne uspije dovršiti ciborij u ugovorenom roku, majstor mora platiti kaznu, ali se dopušta da u tom slučaju posao dovrše drugi majstori klesari. Zanimljivo je da je, sudeći prema zabilježenim isplatama, izrada ciborija umjesto dvije potrajala šest godina, a Marko nije zbog toga platio kaznu, nego je čak primio sedam dukata, jednu liru i 13 soldi, odnosno 6,32 % više od ugovorene cijene. Taj iznos približno odgovara cijeni koju je Marko mogao zatražiti za izradu kipova Navještenja.⁴² Iako za to nemamo izravnih dokaza, odluka o postavljanju skulptura Gabrijela i Marije na ciborij po svoj je prilici došla naknadno, tijekom posla, i ugovorena je najvjerojatnije posebnim dodatkom koji za sada nije pronađen, prema ideji biskupa Malumbre, učenog dominikanca obrazovanog u glasovitom mletačkom samostanu sv. Ivana i Pavla.⁴³

Na temelju zabilježenih isplata rekonstruiran je ritam izvođenja radova (tablica 1). U početku su poslovi išli predviđenim tempom. Međutim, na otprilike dvije trećine posla radovi se prekidaju i nastavljaju ponešto usporeno sredinom 1490. godine, nakon više od dvije godine stanke. Andrijić je vjerojatno bio prisiljen prihvatiti druge zadatke, možda zbog tada za Korčulu i mletačku vlast najvažnijega graditeljskog pothvata – moderniziranja gradskih fortifikacija, koje se prema njegovu projektu i pod njegovim nadzorom ubrzano provodilo pred turskom opasnošću. Vjerojatno je Marko zbog drugih poslova bio i odsutan iz Korčule, naravno uz dopuštenje kneza (tablica 2).

Tko je mogao u Markovo ime dovršiti poslove na ciboriju? To je mogao biti njegov stric Nikola, s kojim je već zajednički odradio zahtjevan posao u Mantovi,⁴⁴ ali je još vjerojatnije da je angažiran jedan od braće – Vlahuša ili Jerko. Tko god da je preuzeo te poslove, nije bio na visini zadatka. Odmah na početku rada na krovu ciborija napravio je veliku pogrešku jer nije znao pravilno pročitati Markov nacrt.⁴⁵ Umjesto da segmente krova dimenzionira vodeći računa o skraćanju koje nastaje u projekciji kose plohe, zamjenski majstor je sa svojim pomoćnicima isklesao osam segmenata krova prvoga kata izravno prenoseći skraćene mjere iz nacrtu (sl. 5). Također su pogriješili i u klesanju kuta u presjeku ploča, ponovno prenoseći taj kut izravno iz nacrtu, ne shvaćajući da se radi o kraćenju. Kad su počeli sastavljati elemente krova na već montirane vertikalne ploče prvoga kata, postalo je jasno da je nagib krova prestrm i da se trapezne ploče ne mogu uklopiti u projektirani geometrijski oblik krnje osmerostrane piramide. Jedini način da se pogreška ispravi, a da se iskoristi već isklesanih 16 elemenata, bio je da se krovne ploče preklešu tako da im se korigiraju kutovi bočnih bridova i kut nalijeganja na donji red (sl. 6). Gornja ploha nije mogla biti preklesana paralelno s donjom i tako postati horizontalna, jer bi se na taj način morao žrtvovati veći dio gornje rubne profilacije na licu, što bi bilo estetski neprihvatljivo. Zbog toga je nastala šupljina, popunjena umetanjem željeznih klinova. Kao rezultat svih tih pogrešaka, cijeli je krov ciborija sužen i snižen.

8. Usporedba proporcija u sustavu zlatnog reza cjeline ciborija prema Andrijićevu projektu (plavo) i izvedenom stanju (crveno) (crtež G. Nikšić, 2019.)

Comparison of the proportions of the whole ciborium according to Andrijić's project (blue) and the finished object (red) using the golden ratio (G. Nikšić, 2019)

Međutim, zanimljivo je da je proporcija krova ostala neizmijenjena u odnosu na izvorni projekt (sl. 7). Gledajući u cjelini, proporcijski sustav ciborija, koji se sastoji od četiriju pravokutnika zlatnog reza postavljenih jedan iznad drugoga, nije bitno poremećen relativno malim, ali proporcionalnim smanjenjem dimenzija krova (sl. 8).

Kombinacija analize arhitekture, proporcija, tragova klesanja, povijesnih dokumenata i osobito izvornog

ugovora o gradnji, stvorila je čvrstu osnovu za konzervatorsku odluku o rekonstrukciji gornjega dijela ciborija u obliku u kojem je bio izveden u 15. stoljeću. Na taj je način Korčuli i njezinoj katedrali vraćena cjelovitost remek-djela Marka Andrijića koje je poslužilo u 16. stoljeću kao uzor nizu sličnih lokalnih klesarskih ostvarenja nešto skromnijega dosega.⁴⁶ ■

Dodatak

22. 7. 1486. U Korčuli. Kipar Marko Andrijić obvezuje se načiniti ciborij za korčulansku katedralu.

Die XXII augusti 1486, indictione IIII.

(na margini:) *Pro tabernaculo.*

Venerabilis dominus presbiter Andreas Xilchouich prepositus et canonicus Curzulensis et nobilis vir dominus Iacobus Marini tanquam procuratores ecclesie cathedralis Sancti Marci Curzule, cum consensu, uoluntate et auctoritate magnifici domini Aloysii Barbadici Curzule comitis dignissimi nec et (!) reuerendi domini Petri Obradi canonici et vicarii generalis in spiritulalibus (!) et temporalibus, cum nec non etiam consensu et uoluntate aliorum venerabilium dominorum canonicorum dicte ecclesie cathedralis Curzule ac plurium aliorum nobilium, facientes nomine ecclesie predicte pro qua promittunt parte vna, et magister Marcus filius quondam magistri Andree lapicida faciens pro se suisque heredibus ac successoribus parte altera, nullo ducti errore, sponte et uoluntarent omnibus melioribus modis quibus melius de iure potuerunt et concessunt, existentes ante portam Chroxii, prius habito maturo consilio superandi, deuenrunt ad infrascripta pacta, concordiam et conuentiones inter ipsas partes solemnem stipulationem premissa tactis manibus ad mentem insignum uere stipulationes et obligationes uidelicet: Quia prefatus magister Marcus supra se obligando se et omnia sua bona se obligauit et promissit facere et per polite fabricare de arte lapicide unum tabernaculum altaris magni ecclesie predicte Sancti Marci de bonis et optimis lapidibus scopuli Vernichi et bene laboratis prout et quem ad modum est ut apparet designo quodam ibidem per ipsum magistrum Marcum ostenso et illud tabernaculum erigere, complere et adimplere cum ramo et ferro ac plombo necessario prout extat dictum designum (fol. 89) ad laudem boni et optimi magistri lapicide. Et hoc tabernaculum se obligauit idem magister Marcus facere et complere ut supra ad omnes et singulas expensas dicti magistri Marci in termino per totum tempus regiminis prefati magnifici domini comitis, uidelicet se et sua bona obligauit perficere et illud tabernaculum dare completum et perfectum suis sumptibus per totum tempus prefati magnifici domini comitis, sub pena danorum expensarum et interesse et posse accipere alios lapicidas magistros ad expensas danas et interesse dicti magistri Marci, casu quod non compleret ad dictum terminum ut supra datum et stipulatum est. Et prefati domini procuratores, cum consensu et auctori(ta)tibus ut supra, sub obligatione omnium bonorum prefate ecclesie cathedralis sese obligauere dare et tradere dicto magistro Marco, presenti, stipulanti et recipienti, pro se suisque heredibus ut supra, pro mercede et pro expensis dicti tabernaculi fiendis ducatos centum quindecim et domum vnam in qua laborabit lapides pro dicto tabernaculo fiendo, soluendos

hoc modo uidelicet: ad presens uero libras XXVIII soldorum XIII et medietatem, retra(c)ti vinorum predicte ecclesie ad festa Natiuitatis proxime futurum tam Zauualaticie quam circum circa ciuitatem venditorum, residuum uero se obligant dicti domini procuratores dare et consignare omnes et singulos introitus predicte ecclesie tam vinorum quam bladorum anni proxime futuri, quos introitus prefati domini procuratores obligant dicto magistro Marco pro dicto laborerio et omnes alios introitus dicte ecclesie usque ad integram solutionem, hoc est soluere anno proximo futuro ad colle(c)tas pro rata secundum laborerium quod erit factum, residuum uero sese dictis nominibus obligant sol(u)ituros statim completo dicto tabernaculo. Que blada et vina dictus magister Marcus se obligat accipere pro pretio illo quo curret illo tempore quo sibi dabitur. Quod quidem designum subscriptum manu (fol. 89) me Antonii cancellarii remanet penes dictum magistrum Marcum ut possit habere specti(oni)bus ante oculos fabrice predicte per ipsum fiendum ut supra, quod se obligauit ostendere et addere facies ad omnem requisitionem prefati magnifici domini comitis, domini vicarii ac dominorum procuratorum. Renunciantes dicte partes omnibus exceptionibus doli mali fiandis non sic stipulatum et promissum ac obligatum ut supra. Promittentes dicte partes per se ad inuicem omnia et singula in presenti instrumento contenta attendere et obseruare et nullum predictorum contrauenire uel contrafacere per se uel alium nec per interpositam personam nec inferenti consentire, sub obligatione omnium bonorum dicte ecclesie et dicti magistri Marci lapicide mobilium et immobilium presentium et futurorum.

*Retulit Lucas Iuracich,
Stephanus barberius (fol. 90)*

(na margini:)

Die 22 iunii 1490. Magister Marcus lapicida contrascriptus sponte, coram magnifico domino comite et reuerendo domino vicario domino Petro Obradi et iudicibus et aliis, confessus est habuisse ab olim domino Iaco Marini tanquam procuratorem ecclesie Sancti Marci libras tricenas nonaginta quinque et sodos decem cum dimidio ut patet suis libris, et a domino Gregorio Gabrielis procuratore prefate ecclesie libras sexaginta duas, et a domino Raphaelae Gabrielis procuratore etiam prefate ecclesie libram unam paruorum, que sunt im summa L 458 s 10 –. Item supradictus magister Marcus confessus est habuisse ab Antonio Caticich nomine testamenti eius patris libras tres sodos quatuor. Item confessus est habuisse a quondam ser Stephani Paparcich libras 13 ·\· libras tresdecim.

Die 22 augusti 1490. Magister Marcus Andree confessus est habuisse et recepisse a ser Petro Petrouich tanquam procuratore Sancti Marci pro parte suprascripti instrumenti ducatos quinque, presentibus ser Petro Corbancich et ser Marino Zachinich testibus.

Die 5 septembris 1490. Supradictus magister Marcus confessus est habuisse a supradicto ser Petro Petrouich pro parte ducatos quinque, libras tres et soldos duodecim, valet ducatos 5 L 3 s 12, presente domino comite.

Die 19 septembris 1490. Supradictus magister Marcus recepit a ser Petro Petrouich ducatos 5 pro parte supradicti laborerii, (presentibus) magistro Fortuna sutore et Simone Parula fabri. (fol. 89)

Die 19 decembris 1490.

Magister Marcus quondam magistri Andree lapicide confessus est habuisse et recepisse a ser Petro Petrouich procuratore ecclesie Sancti Marci pro contrascripto tabernaculo pro parte ducatos quinque, et hoc in frumento, vino de decimis eiusdem ecclesie et in pecuniis numeratis, presentibus ser Petro Stauillatio et ser Marino Simonectis testibus ad hoc uocatis et rogatis et cetera.

Die 23 ianuarii 1491.

Magister Marcus suprascriptus confessus fuit habuisse et recepisse a ser Petro Petrouich tanquam procuratorem ecclesie Sancti Marci ducatos tres in pecuniis numeratis et in frumento pro parte ut supra, presentibus ser Gregorio Gabrielis et ser Francisco de Franciscis.

Die 29 februarii 1491. Magister Marcus suprascriptus confessus fuit habuisse et recepisse in alia manu pro parte a suprascripto ser Petro Petrouich tanquam procuratorem ecclesie Sancti Marci ducatos tres, valet ducatos 3, presentibus ser Antonio Marsich et ser Abel.

Die primo martii 1491. Magister Marcus habuit triparte pro contrascripto tabernaculo a ser Petro Petrouich suprascripto libras sex, quas prefatus ser Petrus dedit suo nomine ser Iacobo Obradi camerario pro eius debito ut apparet in sua partita in libro debitorum a carte 48.

Die 27 martii 1491. Supradictus magister Marcus confessus est habuisse et recepisse a ser Petro Petrouich suprascripto ducatos tres cum dimidio pro parte ut supra, presentibus magistro Hieronymo eius fratre et Francisco quondam Iacobi Zugla.

Die 13 aprilis 1491. Supradictus magister Marcus confessus est habuisse et recepisse a predicto ser Petro L 15 s 10, presentibus Nicolao Stanoe et magistro Stephano barberio testibus, valet libras quindecim cum dimidio.

Die 4 nouembris 1491. Supradictus magister Marcus confessus fuit habuisse a ser Petro Petrouich olim procuratoris Sancti Marci ducatos tres aureos, et hoc mandato magnifici domini comitis, presentibus ser Marino Simonetis et ser Antonio Parulis.

Item die 5 maii 1492. Supradictus magister Marcus confessus fuit habuisse et recepisse a ser Nicolao Petrouich tanquam procuratorem ecclesie Sancti Marci libras uiginti septem, presentibus ser Antonio Bernarouich et magistro Angelo lapicida. (fol. 88')

Dana 22. kolovoza 1486., četvrte indikcije

Za ciborij.

Velečasni gospodin prezbiter Antun Žilković, korčulanski prepozit i kanonik, te plemeniti muž gospodin Jakov Marinov u svojstvu prokuratora prvostolne crkve svetoga Marka u Korčuli, uz pristanak, po volji i po nalogu plemenitoga gospodina Alvisea Barbariga, najčestitijega kneza Korčule, kao i velečasnog gospodina Petra Obradova, kanonika i generalnog vikara u stvarima duhovnim i svjetovnim, kao i uz pristanak i po volji ostale velečasne gospode kanonika rečene prvostolne crkve Korčule, te više drugih plemića, čineći jednu stranu u ime rečene crkve za koju jamče, a majstor klesar Marko, sin pokojnog majstora Andrije, čineći drugu stranu u svoje ime i u ime svojih nasljednika, nikakvom zabludom zavedeni, jednoglasno i dragovoljno zaključuju na najbolji mogući način i pristaju, nalazeći se pred vratima izbora, nakon što su se temeljito savjetovali kako da ga riješe, došli su do dolje opisanih dogovora, sloge i pogodbi između samih strana svečanom zakletvom, pljesnuvši dlanovima u znak sjećanja, a uistinu do ugovora i jamstva, naime: jer rečeni majstor Marko se obvezao, zalažući sebe i sva svoja dobra, i obećao da će načiniti i lijepo isklesati klesarskim umijećem jedan ciborij velikog oltara rečene crkve svetog Marka dobrim i najboljim, te dobro obrađenim kamenom s otoka Vrnika, na koji način je očigledno iz nacrtu koji je pružio sam majstor Marko i taj ciborij podići, dovršiti i ispuniti bakrom i željezom i potrebnim olovom, upravo kako se rečeni nacrt ističe na slavu dobrog i najboljeg majstora klesara. A taj se ciborij isti majstor Marko obvezao načiniti i dovršiti kao što je navedeno, uz ukupne i pojedinačne troškove rečenog majstora Marka u roku cijelog razdoblja vlasti rečenog plemenitog gospodina kneza. Podrazumijeva se da sobom i svojom imovinom jamči da će dovršiti i taj ciborij isporučiti završen i dovršen na svoj trošak za cijelo vrijeme rečenoga plemenitog gospodina kneza, pod prijetnjom naplate kazne i naknade štete i da može primiti druge majstore klesare radi isplate kazne i naknade štete rečenog majstora Marka, u slučaju da ne dovrši do rečenoga roka kako je gore navedeno i ugovoreno. A rečena gospoda prokuratori, pod jamstvom svih dobara rečene prvostolne crkve, obvezali su se da će dati i predati rečenome majstoru Marku, prisutnome, koji će potvrditi da je primio, za sebe i svoje nasljednike kako (je) gore (navedeno), za plaću i za troškove izrade rečenog ciborija stotinu petnaest dukata i jednu kuću u kojoj će obrađivati kamenje za izradu rečenog ciborija, koje treba isplatiti upravo na ovaj način: baš sada 29 lira i 14 i pol soldi, do sljedećeg blagdana Rođenja od prihoda od vina rečene crkve, prodanoga koliko u Zavalatici toliko oko grada, a ostatak baš sebe obvezuju rečena gospoda prokuratori dati i potvrditi sve i pojedinačne prihode rečene crkve, koliko od vina, toliko od žita sljedeće godine, kojim prihodima rečena gospoda prokuratori jamče rečenome majstoru Marku za navedeni

Bilješke

1. CVITO FISKOVIĆ, 1939.; CVITO FISKOVIĆ, 1947. (a), 9; CVITO FISKOVIĆ, 1947. (b), 45, 48, 60, 145–150.
2. GORAN NIKŠIĆ, 2012., 82–92.
3. GORAN NIKŠIĆ, 1997. – 1998., 191–228; GORAN NIKŠIĆ, 1998., 75–90; GORAN NIKŠIĆ, 2004., 237.
4. GORAN NIKŠIĆ, 2005., 117–134; GORAN NIKŠIĆ, 2012., 102–112.
5. CVITO FISKOVIĆ, 1939., 52–56 i 89–90.
6. Najpoznatiji primjeri toga tipa su ciborij u crkvi sv. Nikole u Bariju, u katedralama u Barletti, Anagninu i Ferentinu, u rimskoj crkvi S. Giorgio in Velabro, te osobito monumentalni ciborij crkve S. Lorenzo fuori le Mura. JOSEPH BRAUN, 1924., 225.
7. CVITO FISKOVIĆ, 1939., 56.
8. JOSIP BELAMARIĆ, 1998., 95.
9. JOSIP STOŠIĆ, 1989., 30.
10. FILIP DE DIVERSIS, 2004., gl. IV; CVITO FISKOVIĆ 1966. (b), 70.
11. CVITO FISKOVIĆ, 1971., 10.
12. CVITO FISKOVIĆ, 1939., 89, dokument 89.
13. JOSIP BELAMARIĆ, 1998., 92.
14. Fisković je u opisu ciborija ispravno naveo da su na desnom kapitelu prikazane sirene koje su rašireni antički, ali i srednjovjekovni motiv arhitektonske dekoracije. CVITO FISKOVIĆ, 1939., 54. Kasniji autori uglavnom koriste termin harpija, upućujući na simboliku okrutnosti zla, u opreci s dobrim dupinima. Iako s formalne strane nema bitne razlike između harpije i sirene-ptice, tu se iz konteksta jasno razabire simbolička funkcija toga motiva: osim samoga zla, ta čudovišta utjelovljuju grijeh i iskušenje.
15. O srednjovjekovnom shvaćanju tjelesnog grijeha i o značenju rajskog lista koji pokriva Evin stid vidi: JOŠKO BELAMARIĆ, 1990., 127–128.
16. O dragom kamenju često se piše u srednjovjekovnim liječničkim priručnicima, herbarijima i bestijarijima. *L'Acerba* je popularni traktat u čijim je stihovima Cecco d'Ascoli (1269. – 1327.) zaokružio tadašnje prirodoslovno znanje. U 4. knjizi, 16. glavi zapisane su vrline smaragda, koji osim od bolesti, štiti i od zlih duhova: *Mercurio è che spira sua virtute / Nello smeraldo ch'è sopra ogni verde; / Di molte infermitati fa salute; / Morbo caduco ed itterizia cura, / Conserva il viso che virtù non perde, / Conforta la memoria e la natura, / Gli spirti fuga e loro false scorte. / Chi vuole divinar seco lo porte.* (Merkur ističe svoju vrlinu / U smaragdu koji je najzeleniji; / Mnoge slabosti pretvara u zdravlje; / Liječi djecu od padavice, / Čuva lice da ne izgubi vrlinu, / Ojačava pamćenje i karakter, / Tjera duhove i njihova zavodjenja. / Tko želi proricati, nosi ga sa sobom.) CECCO D'ASCOLI, 1484. Sirena na sjeverozapadnom uglu kapitela na ogrlici osim medaljona ima i niz privjesaka u obliku križića sa zadebljanim i zaobljenim donjim krajem.
17. Na sličan način Alberti na pročelju crkve svetog Franje u Riminiju u gornju zonu kompozitnih polukapitela umeće krilate andeoske glavice, koje ponavlja i na istaknutim segmentima friza iznad njih.
18. Sljez (lat. *malva*, grč. *μολόχα*; *μαλακός* znači mekan) za Grke i Rimljane bio je simbol nježnosti, blagosti i obuzdavanja strasti. Galenski liječnici upotrebljavaju sljez za snižavanje temperature i kao anafrodizijak. U kršćanstvu sljez poprima simboliku opraštanja. Kao što ta mliječna biljka omekšava i zacjeljuje tvrde čireve, može oprostiti grijeh otvrdle duše. U kasnom srednjem vijeku sljez je bio dio testa djevičanstva. Kao lijek za vid, sljez se u srednjem vijeku naziva *herba Simeonis* jer je prema legendi starac Šimun pročitao svoje slijepo oči ispravši ih čajem od sljezova korijena. Blagoslovio je tu biljku jer mu je omogućila da prepozna djetesce Isusa kao Mesiju (Luka 2:22–40). WOLF D. STORL, 2016., 300. O sv. Šimunu Bogoprimcu kao zaštitniku roditelja i svecu kojega zazivaju majke koje žele muški porod vidi: JOŠKO BELAMARIĆ, 1992., 346. Škrinja sv. Šimuna obilno je ukrašena biljnim motivima raznih oblika. Na istaknutim mjestima – uz veliki svečev lik na poklopcu i na njegovoj odori, uz najvažnije scene (*Prikazanje u hramu i Kraljica Elizabeta s kćerima predaje škrinju sv. Šimunu*) te oko posvetnog natpisa – nalaze se vriježe na kojima prepoznajemo peterorežnjaste listove sljeza.
19. Uzdignuta ruka je prastari način prikazivanja govora. NICK J. ENFIELD, 2009., 91. O prikazivanju govora slikom (*visibile parlare*) kod Dantea i Giottoa vidi: JOHN A. BURROW, *Gestures and Looks in Medieval Narrative*, Cambridge / New York, 2004., 177–178. O prikazivanju Gabrielova pozdrava antičkom gestom declamatio vidi: JEAN ARROUYE, 25–39.
20. Tu je ljiljan stiliziran u obliku *fleur-de-lys* koji je čest heraldički motiv, a tri latice predstavljaju trostruku nevinost Bogorodice (prije, u vrijeme i nakon porođaja), ali i Sveto Trojstvo povezano trakom koja simbolizira Djevicu.
21. Ideja o Mariji kao novoj Evi živo je prisutna kod hrvatskih humanista, a Marko Marulić ju je razradio u nekoliko djela. ZRINKA NOVAK, 2011., 4–5.
22. Prema velikom propovjedniku fra Robertu Caracciolu (umro 1495.), u Navještenju postoje tri glavna misterija: andeosko poslanje, andeoski pozdrav i andeoski razgovor, koji se pak sastoji od pet pohvalnih duhovnih i umnih stanja Blažene Djevice: *conturbatio* (nemir), *cogitatio* (razmišljanje), *interrogatio* (propitivanje), *humiliatio* (poniznost) i *meritatio* (zaslužnost). Gesta ruke položene na prsa odgovara drugom stanju (*cogitatio*), u kojem se pokazuje Marijina mudrost – ona razmišlja o kakvom se pozdravu radi. MICHAEL BAXANDALL, 1988., 51.
23. Od kasnog 13. stoljeća uobičajeno se prihvaća da je to Biblija otvorena na tekstu iz Izaije 7:14 – *Djeвица će zatrudnjeti...*
24. U sklopu priprema za posvećenje katedrale, polovicom 16. stoljeća poliptih je preseljen u crkvu Gospojine (Gospina Začeca). CVITO FISKOVIĆ, 1939., 59. Sv. Marko kao titular glavnog oltara spominje se 1525. u oporuci Ivana Jakovljevića. CVITO FISKOVIĆ, 1939., 58 i 91. Za prigodu posvećenja naručena je nova oltarna pala od Tintoretta, a vjerojatno je u isto vrijeme Boninov kip sveca prebačen s njegova oltara pred lunetu glavnog portala. Izvorni oltar posvećen sv. Marku vjerojatno se nalazio u apsidi južnog broda, pokraj polustupa na čijem je kapitelu svečev simbol – krilati lav, slično kao što je u apsidi sjevernog broda smješten oltar sv. Ivana, također u blizini polustupa s kapitelom na kojemu je odgovarajući svečev simbol – orao. Možda nije slučajno što je od svih

imposta pilastara koji nose svodove bočnih brodova jedino onaj uz istočni travaj južnog broda ukrašen lavljom glavom.

25. LEKSIKON, 1979., 462; JEAN CHEVALIER, ALAIN GHEERBRANT, 1996., 303–304.

26. JUAN EDUARDO CIRLOT, 1971., 85.

27. GUY DE TERVARENT, 1958., 143.

28. Brži je i od svih kopnenih životinja. U antici je bio simbol brzine, pa ga Opijan, autor spjeva o ribolovu *Ἀλιευτικά* uspoređuje sa strijelom. GUILLAUME RONDELET, 1554., 467.

29. LEKSIKON, 1979., 313; JEAN CHEVALIER, ALAIN GHEERBRANT, 1996., 177–180.

30. JOHN ONIANS, 1988., 127–129.

31. O intervenciji potkraj 19. stoljeća vidi: CVITO FISKOVIĆ, 1939., 27 i 67; MARINKO GJIVOJE, 1969., 312; ALENA FAZINIĆ, 1963., 42–44; ALENA FAZINIĆ 1980., 26–37; ALENA FAZINIĆ 1987. (a), 89; ALENA FAZINIĆ 1987. (b), 77–78; ALENA FAZINIĆ 2002., 75, bilj. 16; STANKO PIPLOVIĆ, 2003., 249–262; VINICIJE B. LUPIS, 2006., 123; DAMIR TULIĆ, NINA KUDIŠ, 2014., 234; također članak Helene Ugrine u ovom broju Portala.

32. JOŠKO BELAMARIĆ, 1986., 34; JOSIP BELAMARIĆ, 1998., 92.

33. JUAN EDUARDO CIRLOT, 1971., 44.

34. LEKSIKON, 1979., 442.

35. JOSEPH SAUER, 1924., 78–79.

36. JEAN HANI, 1981., 114.

37. ELIZABETH READ SUNDERLAND, 1959., 97.

38. DRŽAVNI ARHIV ZADAR, ARHIV KORČULE, kut. 31, sv. 58, Alvise Barbarigo, sveščić I, fol. 88v–90r.

39. CVITO FISKOVIĆ, 1939., 89 i 90.

40. Teško čitljiv rukopis dokumenta prepisao je Emil Hilje, na čemu mu srdačno zahvaljujem.

41. Mletački monetarni sustav poznaje zlatni dukat (*ducato a oro*, *ducato di valuta*, *ducato corrente*) i obračunski dukat koji ovisi o trenutnoj vrijednosti srebrnih kovanica lire i malog solida (*lira i soldo di piccoli*). Međutim, upravo između 1472. i 1509. godine, koje obuhvaća i vladavinu dužda Agostina Barbariga (1486. – 1501.), odnosno vrijeme u kojem je ugovoren i podignut korčulanski ciborij, tržište novcem je stabilno i zlatni dukat ima jednaku vrijednost kao obračunski. NICOLÒ PAPADOPOLI ALDOBRANDINI, 1893. – 1907., 3, 91, 100, 177, 212–213. To znači da se u isplatama navedeni iznosi u zlatnim dukatima odnose na gotovinu, a iznosi u obračunskim jedinicama na račune podmirene odgovarajućim količinama vina i žita, prema trenutnoj tržišnoj vrijednosti. Znakovito je da se ugovorom predviđa isplata u vinu do kraja, odnosno do Božića te (1486.) godine, zato što je ugovor sastavljen u drugoj polovici kolovoza, kad je sve žito s crkvenih posjeda na otoku već prodano. Međutim, u proračun za sljedeću (1487.) godinu mogao je biti uvršten trošak ciborija iz prihoda od vina i od žita. Taj podatak pokazuje da je bilo predviđeno da sav posao bude dovršen do kraja 1487. godine, dakle kako izrijekom stoji u tekstu ugovora – u mandatu kneza Alvisea Barbariga, koji je upravljao Korčulom 1485. – 1487. Vidi: *Popis knezova općine Korčula*.

42. Dodatak ugovoru nije zabilježen na izvornom dokumentu koji je pohranjen u općinskoj arhivi, nego vjerojatno kao poseban

dokument koji (još) nije pronađen u crkvenoj arhivi, gdje su morale biti evidentirane pojedinačne isplate za prve dvije trećine posla – za donji dio ciborija. Nakon što su radovi ponovo počeli poslije prekida od dvije godine, 22. lipnja 1490., rekapitulacija do tada izvršenih isplata upisuje se na marginu izvornog ugovora, a dva mjeseca poslije toga isplaćuje se ostatak iznosa za izradu donjeg dijela ciborija i (vjerojatno) skulptura Navještenja.

43. Upravo djelovanjem dominikanaca, koji su se u početku suprotstavljali dogmi o Bezgrešnom začecu, narasla je popularnost Marije kao zagovornice i posrednice. Oni su u 15. stoljeću radili na širenju kulta Djevice, između ostaloga i preko ružarija i marijanskih molitvi (himni). Krunica je, zajedno s ljiljanom, atribut sv. Dominika. Taj predmet svakodnevne pobožnosti doživio je veliku ekspanziju u drugoj polovici 15. stoljeća, prateći uzlet ružarija čiji je najgorljiviji zagovornik bio dominikanski teolog i glasoviti propovjednik Alanus de Rupe (blaženi Alain de la Roche; oko 1428. – 1475.). BOGUSŁAW KOCHANIEWICZ, 2004., 377–403.

44. GORAN NIKŠIĆ, 2013., 81–86.

45. U ugovoru se spominje jedan nacrt (*ut apparet designo*) koji je Marko predočio naručiteljima. Sigurno se radi o nacrtu, vjerojatno u mjerilu, iz kojega su klesari mogli uzeti mjere za izradu pojedinih elemenata. Ugovor također predviđa da se nacrt, ovjeren od bilježnika, u vrijeme radova čuva u radionici, te da je projektant dužan izraditi dodatne nacрте kako bi se naručiteljima mogli bolje predočiti neki detalji. Ako je Andrijić u svojem nacrtu predočio samo prednju stranu ciborija (bez skulptura Navještenja), iz nje nije bilo vidljivo da zbog razlike u razini poda stražnji stupovi nemaju postamente, kao ni da su na bočnim stranama između stupova postavljene balustrade. Tome se moglo doskočiti kombiniranjem ortogonalnog i perspektivnog prikaza ili crtežom bočne strane umjesto prednje, što ne bi bilo neuobičajeno.

46. Ciborij u korčulanskoj crkvi Svih svetih ponavlja Andrijićevu shemu, s klasičnim stupovima, arhitravima i krovom u obliku osmerostrane trokatne konstrukcije sastavljene od vertikalnih ploča ažuriranih kružnim motivima i kosim trapeznim pločama obrubljenim plitkom profilacijom. C. FISKOVIĆ 1939., 57 i tablica 1. Umjesto sheme 4-3-2-1 otvora na katovima krova ciborija u katedrali, tu je ta shema 3-2-1. Završni kat krova je pojednostavnjen u odnosu na model: umjesto sofisticirane kombinacije donjeg osmerostranog i gornjeg kružnog tlocrta, tu su oba tlocrta osmerostrana, pa je prema tome krov završavao piramidom umjesto kupolicom. Dekorativni rječnik ciborija u crkvi Svih svetih je vrlo sličan onome u katedrali, samo što je pojednostavnjen, pa tako sva četiri stupa imaju jednake korinthske kapitele, a varijacije gotičkih ukrasa na krovu su svedene na alternaciju križnih i četverolisnih rozeta. Prema predaji, na ciboriju u crkvi Svih svetih bili su također kipovi Marije i Gabrijela. Sačuvan je samo lik arkandela (danas na mostu između crkve i bratimske kuće). CVITO FISKOVIĆ, 1971., 12, bilj. 47. U župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana u Lastovu dva ciborija flankiraju središnju apsidu. Fisković ih datira u prvu polovicu 16. stoljeća. CVITO FISKOVIĆ, 1966. (a), 26. Može se pretpostaviti da su ciboriji nastali rastavljanjem jednog jedinstvenog ciborija koji je možda bio postavljen iznad glavnog oltara. Fisković je i dva mala krova ciborija iz

stonske crkve Gospe od Lužina, s višestranim ažuriranim tamburim i piramidalnim savinutim vrhom s akroterijem, povezao s

korčulanskim i lastovskim ciborijima i datirao ih u prvu polovicu 16. stoljeća. CVITO FISKOVIĆ, 1985. (b), 94.

Literatura

- JEAN ARROUYE, Polysémie gestuelle dans une Annonciation siennoise du XIVème siècle, u: *Le geste et les gestes au moyen âge*, Aix-en-Provence, 1998., 25–39
- MICHAEL BAXANDALL, *Painting and Experience in Fifteenth-Century Italy*, Oxford, 1988.
- JOŠKO BELAMARIĆ, 500 g. Andrijićevog ciborija, *Lanterna Sv. Marka*, god. 22, br. 1, Korčula 1986., 33–34
- JOŠKO BELAMARIĆ, Ciklus mjeseci Radovanovog portala na katedrali u Trogiru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 30, 1990., 95–143
- JOŠKO BELAMARIĆ, *Ovum struthionis* - simbol i aluzija na anžuvinskoj škrinji sv. Šimuna u Zadru i na pali Pierra della Francesce za Federica da Montefeltra, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32 (Priatelj zbornik I.), Split, 1992., 321–350
- JOSIP BELAMARIĆ, Ciborij Marka Andrijića – prijedlog izvornog oblika, *Godišnjak grada Korčule* 3, 1998., 91–96
- JOSEPH BRAUN, *Der christliche Altar*, München, 1924.
- JOHN A. BURROW, *Gestures and Looks in Medieval Narrative*, Cambridge / New York, 2004.
- JEAN CHEVALIER, ALAIN GHEERBRANT, *Dictionary of Symbols*, London, 1996.
- JUAN EDUARDO CIRLOT, *A Dictionary of Symbols*, New York, 1971.
- CECCO D'ASCOLI, *L'Acerba*, Venecija, 1484.
- FILIP DE DIVERSIS, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004.
- GUY DE Tervarent, *Attributs et symboles dans l'art profane 1450–1600. Dictionnaire d'un langage perdu*, Genève, 1958.
- Državni arhiv Zadar, Arhiv Korčule*, kut. 31, sv. 58, Alvise Barbarigo
- NICK J. ENFIELD, *The Anatomy of Meaning: Speech, Gesture, and Composite Utterances*, Cambridge / New York, 2009.
- ALENA FAZINIĆ, Rekonstrukcija gotičko-renesansnog stropa katedrale u Korčuli, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, god. XI, br. 3, 1963., 42–44
- ALENA FAZINIĆ, Restauratorski radovi na korčulanskoj katedrali, *Croatia Christiana periodica*, god. IV. br. 6, 1980., 26–37
- ALENA FAZINIĆ, Opatska riznica Sv. Marka u Korčuli, *Croatia Christiana periodica*, god. XI. br. 20, 1987., 69–92
- ALENA FAZINIĆ, O nekim baroknim drvenim skulpturama u Korčuli, *Peristil*, god. XXX. br. 30, 1987., 77–80
- ALENA FAZINIĆ, Crkva sv. Barbare – Sv. Trojstva u Korčuli, *Godišnjak grada Korčule* 7 (2002.), 63–78
- CVITO FISKOVIĆ, *Korčulanska katedrala*, Zagreb, 1939.
- CVITO FISKOVIĆ, Dokumenti o radu naših graditelja i klesara XV. – XVI. stoljeća u Dubrovniku. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 3, Split, 1947. (a)
- CVITO FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari XV. – XVI. stoljeća u Dubrovniku*. Zagreb, 1947. (b)
- CVITO FISKOVIĆ, (a), Lastovski spomenici, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 16, Split, 1966., 5–152
- CVITO FISKOVIĆ, (b), Umjetnine stare dubrovačke katedrale, *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, god. XIV, br. 1–3, 1966., 62–75
- CVITO FISKOVIĆ, Dodiri mletačkih i dalmatinskih kipara i graditelja do XV. stoljeća, *Rad JAZU*, knjiga 359 (360), Zagreb, 1971., 7–12
- MARINKO GJIVOJE, *Otok Korčula*, Zagreb, 1969.
- JEAN HANI, *La divine liturgie*, Pariz, 1981.
- BOGUSŁAW KOCHANIEWICZ, The Contribution of the Dominicans to the Development of the Rosary, *Angelicum*, sv. 81, br. 2, Dominican Spirituality (2004.), 377–403
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979.
- VINICIJE B. LUPIS, Josip Kosirić Teodošević – korčulanski biskup (1787. – 1802.), vjerski i kulturni promicatelj, *Croatia Christiana periodica*, vol. 58, 2006., 117–130
- GORAN NIKŠIĆ, Marko Andrijić u Korčuli i Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 37, 1997. – 1998., 191–228
- GORAN NIKŠIĆ, Marko Andrijić i korčulanska katedrala, *Godišnjak grada Korčule* 3, 1998., 75–90
- GORAN NIKŠIĆ, Završetak zvonika katedrale sv. Marka u Korčuli, kataloška jedinica u: *Hrvatska renesansa*, katalog izložbe, Zagreb – Écouen, 2004. (ur. M. Jurković i A. Erlande-Brandenburg), Zagreb, 2004., 237
- GORAN NIKŠIĆ, Povijest i arhitektura korčulanske katedrale svetog Marka, *700 godina Korčulanske biskupije*, zbornik radova, (ur. I. Fisković i M. Stanić), Korčula, 2005., 117–134
- GORAN NIKŠIĆ, *Marko Andrijić i njegov doprinos dalmatinskom renesansnom graditeljstvu / doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2012.
- GORAN NIKŠIĆ, Korčulani u Mantovi – organizacija klesarske radionice za veliku narudžbu, *Peristil* 56, Zagreb, 2013., 81–86
- ZRINKA NOVAK, Utjecaj kulta Blažene Djevice Marije na neke aspekte pobožnosti na istočnoj jadranskoj obali u razvijenoj i kasnoj srednjem vijeku, *Croatia Christiana periodica*, god. XXXIV, br. 67, Zagreb, 2011., 1–28
- JOHN ONIANS, *Bearers of Meaning: The Classical Orders in Antiquity, the Middle Ages, and the Renaissance*, Princeton, NJ, 1988.
- NICOLÒ PAPADOPOLI ALDOBRANDINI, *Le monete di Venezia* II, Venecija, 1893. – 1907.
- STANKO PIPLOVIĆ, Radovi u korčulanskoj katedrali između svjetskih ratova, *Godišnjak grada Korčule* 8, 2003., 249–262
- ELIZABETH READ SUNDERLAND, Symbolic Numbers and Romanesque Church Plans, *Journal of the Society of Architectural Historians* 18(3), 1959., 94–103
- GUILLAUME RONDELET, *Libri de piscibus marinis, in quibus veræ piscium effigies expressæ sunt*, Lyon, 1554.
- JOSEPH SAUER, *Symbolik des Kirchengebäudes und seiner Ausstattung in der Auffassung des Mittelalters: Mit Berücksichtigung*

von Honorius Augustodenensis, *Sicardus und Durandus*, Freiburg im Breisgau, 1924.

WOLF D. STORL, *A Curious History of Vegetables*, Berkely, 2016.

JOSIP STOŠIĆ, Prikaz nalaza ispod katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom*

području, znanstveni skup, Dubrovnik, 1. – 4. X. 1984., Zagreb, 1989., 15–38

DAMIR TULIĆ, NINA KUDIŠ, *Opatska riznica, katedrala i crkve grada Korčule*, Korčula, 2014.

Izvori

Državni arhiv Zadar, Arhiv Korčule

kutija 31, sv. 58, Alvise Barbarigo

Popis knezova općine Korčula, Vodič Državnog arhiva u Zadru, [0011] Općina Korčula (12. st. – 1797.) URL = <http://dazd.hr/vodic/dazd-0011/> (5. svibnja 2020.)

Summary

Goran Nikšić

CIBORIUM BY MARKO ANDRIJIĆ IN KORČULA CATHEDRAL: A STUDY OF THE ORIGINAL APPEARANCE

Marko Andrijić, the most prominent member of a large family of stonemasons, and certainly the greatest stonemason and builder from Korčula, learned his trade not only in the workshop of his father, the famous stonemason Andrija Marković, but also working on numerous commissions throughout Dalmatia and all the way to Italy. In his home town of Korčula, he gained fame by working on the modernization of city fortifications and the cathedral, which is why the Venetian government appointed him lifelong protomaster of all public buildings.

His work on the completion of the bell tower on the Cathedral of St. Mark stands out because he did it in an unprecedented way, combining an octagonal loggia with a dome, lantern and sentry walkway surrounded with a balustrade that served as a lookout. In addition to the bell tower, Andrijić transformed the entire cathedral: he placed vaults above the side aisles and galleries above them, raised the nave, and decorated the upper part of the façade with richly carved stonework. He added a sacristy to the cathedral, a ciborium over the main altar, and a bridge over the street towards the bishop's court, and built a tomb for Bishop. In 1486, Andrijić agreed to design and build a magnificent ciborium above the main altar of the cathedral. The extraordinary proportions and brilliantly executed details of the ciborium, combining the Gothic and Renaissance styles, surpass local significance. This was the first time that a classical pillar with entasis and genuine Corinthian capitals, as well as composite capitals with dolphin and siren motifs, appeared in Croatian art. The ciborium's appearance was significantly changed during the complete redesign of the cathedral's interior in the Baroque style, undertaken by Bishop Josip Kosirić at the end of the 18th century. In order for a sculpture of the Risen Christ to be placed on top, the upper tier of the

ciborium roof was replaced with awkward, curved stone elements that belonged to older church furniture and had been re-carved to fit the ciborium. Joško Belamarić found the final tier of Andrijić's ciborium roof in the lapidary of the Abbatial Treasury, turned upside down and converted into a baptismal font. This discovery made it possible to make an ideal reconstruction of the original appearance by completing the natural sequence of four openings in the surface of the first-tier of the ciborium roof to one opening the surface of the fourth-tier. In order to re-establish the integrity of Andrijić's masterpiece, and taking into account the angle of parts of the roof on the ciborium and its proportions, a draft was made with the reconstructed missing elements: eight segments of the third-tier roof and the small dome.

After the upper part of the ciborium was disassembled to preserve the stone and consolidate the structure, all stone elements, holes for fixing metal joints, traces of masonry tools, damage, re-carving and shortening were inspected and analysed in detail. A stonemason's mark was found on the upper surface of the architrave, that determined the position of the elements of the first tier of the roof, which, according to the original design, should have been about 9 cm wider on all sides. It was concluded that the perfectly carved lower part of the ciborium was made by Marko Andrijić in his workshop, and the inferior upper roof was made by stonemasons who did not understand his design. In order to understand what exactly happened and to be able to make the right conservation decision on how to restore the ciborium, it was necessary to return to the original construction contract, kept in the Zadar State Archives. A complete transcription and translation of the contract, with the payments written in the margins, was made. Master

Marko Andrijić committed to carving a ciborium of stone from Vrnik and based on the design he had made, in two years for the price of one hundred and fifteen ducats. If he failed to complete the ciborium within the agreed time, the master had to pay a fine, but he was allowed to let other master stonemasons complete the work in that case. Judging by the recorded payments, the construction of the ciborium took six years instead of two, Marko did not pay a fine, and he even received about seven ducats more than the agreed price. The excess payment probably relates to the statues of the Annunciation, which had to be contracted subsequently with an annex that has not yet been found. After about two-thirds of the ciborium was complete, the work was stopped, and after more than two years, work was continued, probably by one of Marko's brothers, but he was not up to the task. Due to an error in transferring the dimensions and angle of inclination of the roof surfaces from the draft, the substitute

masters had to re-carve the already-executed elements of the first-tier roof and improvise to fill the resulting cavities. As a result of these errors, the roof of the ciborium was narrowed and lowered. However, viewed as a whole, the proportional system of the ciborium, consisting of four rectangles of the golden ratio placed one above the other, is not significantly affected by a small but proportional reduction in the dimensions of the roof. Between 2014 and 2019, the Croatian Conservation Institute repaired the damaged elements, carved the missing parts, and re-assembled and connected the upper part of the ciborium with metal clamps fastened with lead, with all the necessary reinforcement of the structure. After more than two centuries, the best work of Korčula's architectural and stoneworking art was once again made whole.

KEYWORDS: ciborium, Korčula Cathedral, Marko Andrijić, contract, iconographic content, original appearance